

دوفصلنامه مطالعات اجتماعی گردشگری، سال پنجم، شماره نهم، بهار و تابستان ۱۳۹۶

صص ۵۵ - ۲۹

تحلیل سطح مسئولیت‌پذیری اجتماعی گردشگران در روستاهای مقصد گردشگری (مورد مطالعه: گردشگران دهستان‌های شهرستان خواف)

حمداالله سجاسی قیداری^۱، استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی دانشگاه فردوسی مشهد
الهه دلیر، دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی دانشگاه فردوسی مشهد

پذیرش نهایی: ۹۵/۱۲/۲۲

تاریخ دریافت: ۹۵/۳/۳

چکیده

رفتارها و فعالیت‌های تفریحی نامناسب گردشگران ممکن است به شکل مستقیم و غیرمستقیم بر محیط مقصد گردشگری تأثیر منفی بر جای بگذارد، به همین دلیل کاهش میزان تأثیرات منفی گردشگری بر محیط زیست جزء اولویت‌ها و نگرانی‌های اصلی این حوزه است. بر این اساس، امروزه رفتار مسئولانه زیست‌محیطی گردشگران در مسیر دستیابی به توسعه پایدار گردشگری اهمیت و ضرورت زیادی یافته است. پژوهش حاضر در بهار ۱۳۹۵ با هدف تحلیل میزان مسئولیت‌پذیری اجتماعی گردشگران روستایی انجام شد. برای این منظور از روش‌شناسی توصیفی-تحلیلی، با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و مطالعه میدانی (پرسش‌نامه) استفاده شده است. جامعه آماری پژوهش را ۲۲۸ نفر از گردشگران ۱۴ نقطه روستایی شهرستان خواف تشکیل داده‌اند. برای جمع‌آوری داده‌ها از روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای با ابزار پرسش‌نامه محقق‌ساخته بر اساس شاخص‌ها و مؤلفه‌های ابعاد پنج‌گانه مسئولیت‌پذیری اجتماعی مستخرج از ادبیات نظری استفاده شد. سطح پایایی ابزار اندازه‌گیری براساس ضریب آلفای کرونباخ، (۰٫۸۶۹) است. نتایج و یافته‌های این پژوهش حاکی از آن است که گردشگران روستاهای نمونه در برخورداری از مؤلفه‌های مسئولیت‌پذیری اجتماعی، بالاتر از سطح مطلوب میانگین عددی ۳ قرار دارند.

کلیدواژه‌ها: مسئولیت‌پذیری اجتماعی، گردشگری، گردشگران روستایی، شهرستان خواف.

مقدمه

امروزه از گردشگری به عنوان کاتالیزوری کارآمد برای بازسازی و توسعه اقتصادی-اجتماعی نواحی روستایی یاد می‌شود. به طوری که طی سال‌های اخیر در سراسر اروپا برای رفع چالش‌های اقتصادی-اجتماعی نواحی روستایی حاشیه‌ای و یا روستاهایی که با کاهش فعالیت‌های کشاورزی سنتی روبه‌رو شده‌اند، گردشگری در کانون توجه قرار گرفته است (شارپلی^۱، ۲۰۰۲: ۲۳۳). همچنین در نواحی روستایی کشور آمریکا، از دهه ۱۹۸۰ به دنبال کاهش گسترده فعالیت‌های مرسوم اقتصاد روستایی همچون کشاورزی، معدن و جنگل‌داری، به منظور فراهم‌سازی اشتغال محلی، درآمدهای مالیاتی و تنوع‌بخشی به اقتصاد روستایی، گردشگری به عنوان ابزار توسعه اقتصادی مورد توجه قرار گرفته است (بدری و همکاران، ۱۳۸۶: ۲). امروزه توسعه گردشگری به اشکال گوناگون نظیر گردشگران فاقد امکانات اقامتی، گردشگران دارای خانه‌های دوم و مجتمع‌های تفریحی در نواحی روستایی، اثرات مثبت و منفی اقتصادی، اجتماعی و محیطی بر جای گذاشته است. از جمله اثرات مثبت اقتصادی گردشگری در نواحی روستایی می‌توان به ایجاد اشتغال و درآمد، کمک به فراهم شدن خدمات زیربنایی، تشویق توسعه سایر بخش‌های اقتصادی و تنوع‌بخشی به فعالیت‌های اقتصاد روستایی اشاره کرد (باتلر^۲ و همکاران، ۱۹۹۷: ۲۲)، از این جهت ضرورت آن آشکار می‌گردد. معمولاً در مرحله اولیه توسعه گردشگری، فواید اقتصادی بیشتر نمود پیدا می‌کنند ولی در مراحل بعد توسعه در مقیاس انبوه و کنترل نشده، ضررها و هزینه‌های اجتماعی و محیطی نیز جلوه‌گر می‌شوند. بر اساس تحقیقات انجام گرفته، گردشگری ممکن است آثار منفی متعددی بر محیط داشته باشد که ازدحام، ترافیک، آلودگی، تغییر شکل چشم‌اندازهای طبیعی و مصرف بی‌رویه منابع از جمله آثار منفی گردشگری محسوب می‌شوند (کاظمی، ۱۳۸۵: ۱۱۱). بدین ترتیب، همان‌طور که از توسعه گردشگری فوایدی نصیب نواحی روستایی می‌گردد، توسعه نامناسب آن نیز زیان‌ها و آثار منفی در پی دارد. بنابراین بررسی آن از اهمیت فراوانی برخوردار است؛ با این حال، متناسب با

1. Sharply
2. Butler

عوامل مختلفی چون اهمیت فعالیت گردشگری محلی، ظرفیت گردشگران و فعالیت‌های آنها، استحکام محیط زیست محلی و اقتدار فرهنگ و سنن محلی، سطح این تأثیرات تغییر می‌کند (شارپلی، ۲۰۰۲: ۴۲). لذا محیط‌های طبیعی بکر در مقاصد گردشگری همواره در معرض آسیب‌اند و ممکن است رفتارها و فعالیت‌های تفریحی نامناسب گردشگران تأثیر مستقیم و غیرمستقیم منفی بر محیط زیست این مقاصد بگذارد. در نتیجه، کاهش این تأثیرات بر محیط زیست از اولویت‌ها و دغدغه‌های اصلی در این حوزه به شمار می‌آید و مسئولیت‌های اجتماعی گردشگران را در مقاصد گردشگری پررنگ می‌نماید.

پژوهشگران در تلاش برای کاهش آثار منفی زیست‌محیطی، اصطلاحات مختلفی را برای توصیف رفتار به منظور حفاظت از محیط زیست و کاهش آثار منفی گردشگری در مقاصد مختلف گردشگری مطرح کرده‌اند. رفتار مسئولانه زیست‌محیطی (سیوک و هانگرفورد^۱، ۱۹۹۰)، رفتار سازگار با محیط زیست (آکسلرد و لیمان^۲، ۱۹۹۳)، رفتار طرفدار محیط زیست (کلماس و آگیمن^۳، ۲۰۰۲) و رفتار پایدار و مسئولانه زیست‌محیطی (میجرز و استیل^۴، ۲۰۱۱)، از جمله این اصطلاحات به شمار می‌آیند. اصطلاح رفتار مسئولانه زیست‌محیطی زمانی به کار می‌رود که گردشگران تأثیر رفتار بر محیط و رعایت هنجارها را درک کنند (چیو^۵ و همکاران، ۲۰۱۴: ۳۲۱). شهرستان خواف به علت دارا بودن مکان‌های گردشگری فراوان و برخورداری از طبیعت بکر، نیازمند بررسی مسئولیت اجتماعی گردشگران است. زیرا وجود احساس مسئولیت اجتماعی در گردشگران از بروز رفتارهای متضاد با اصول پایداری در فرایند گردشگری جلوگیری می‌کند. از آنجا که مشکلات مربوط به حضور گردشگران در اجتماعات محلی و مقصدهای گردشگری دامن‌گیر تمامی نقاط کشور شده است، منطقه خواف نیز گرفتار چنین مشکلاتی می‌باشد. این منطقه به جهت دارا بودن آثار ارزشمند

1. Sivek & Hungerford
2. Axelrod & Lehman
3. Kollmuss & Agyeman
4. Meijers & Stapel
5. Chiu

تاریخی، فرهنگی و طبیعی، هر ساله شاهد حضور گردشگران فراوانی است. گردشگران بیشتر در روستاهای دارای جاذبه گردشگری یعنی ۱۴ روستا در بخش‌های مختلف مرکزی، سلامی، جلگه زوزن و سنگان جذب می‌شوند. این بخش‌ها شامل دهستان‌های بستان، میان‌خواف، بالاخواف، پایین‌خواف، سلامی و زوزن است که به علت داشتن جاذبه‌های مختلف تاریخی، مذهبی، فرهنگی و طبیعی از جمله داشتن سد، خانقاه، زیارتگاه، آبشار، تنگل، قلعه‌های تاریخی و ...، سالانه پذیرای عده زیادی گردشگر می‌باشد. پژوهش حاضر به تحلیل سطح مسئولیت‌پذیری اجتماعی گردشگران در مقاصد مختلف گردشگری روستایی در شهرستان خواف می‌پردازد. در طبیعت‌گردی اساس توسعه گردشگری، وجود جاذبه‌های طبیعی است؛ با این حال در سال‌های اخیر به دلیل رفتارهای غیرمسئولانه برخی از گردشگران، رشد گردشگری جاذبه‌های طبیعی، میراث فرهنگی، باستانی و تاریخی را تا حدی در معرض تخریب قرار داده است. از این رو، بررسی این موضوع در منطقه مورد نظر با توجه به چالش‌های پیش رو ضرورت می‌یابد. پژوهش حاضر در پی پاسخ‌گویی به این پرسش است که سطح مسئولیت‌پذیری اجتماعی گردشگران در مقاصد گردشگری روستایی چگونه است؟

پیشینه پژوهش

تا کنون مطالعات متعددی در ارتباط با گردشگری و گردشگری روستایی انجام گرفته اما در ادبیات نظری به صورت روشن کمتر به مسئولیت‌پذیری اجتماعی گردشگری پرداخته شده است (جدول ۱).

جدول ۱. پیشینه مطالعات مرتبط با مسئولیت اجتماعی در گردشگری

محقق/سال	عنوان پژوهش	نتایج پژوهش
بودنیو ^۱ ۲۰۰۵	اثرات و مسئولیت‌های گردشگری پایدار: چشم‌انداز تورگردان	به عقیده وی گردشگری گروهی به عنوان واقعیت زندگی دوران معاصر، می‌تواند اثرات مثبتی بر گردشگری پایدار بر جای بگذارد و به نقشی که گردشگران به عنوان عامل اثرگذار بر روی تغییر رفتار گردشگران در مقاصد به سمت پایداری دارند اشاره و گردشگر را به عنوان عامل اصلی در مقصد گردشگری معرفی می‌کند.

ادامه جدول ۱

محقق/سال	عنوان پژوهش	نتایج پژوهش
فردریک ^۱ و همکاران ۲۰۰۸	مقصد‌های گردشگری پایدار: راهی برای تورگردان‌ها	این پژوهش نشان می‌دهد که گردشگران و رفتار آنان در محیط از طریق همکاری با مقاصد گردشگری برای رسیدن به پایداری در منطقه نقشی کلیدی دارند؛ چون مقاصد گردشگری بیشترین فشار را تحمل می‌کنند، گردشگران و رفتار مسئولانه آنان در این مناطق در پایداری منطقه نقش بسزایی داشته است.
سیگالا ^۲ ۲۰۰۸	رویکرد مدیریت زنجیره تأمین برای بررسی نقش تورگردان در گردشگری پایدار مطالعه موردی: TUI	به توانایی گردشگران و ارتباط مستقیم و مثبت آنها با مقاصد گردشگری و عرضه کنندگان خدمات اشاره می‌کند و معتقد است که گردشگران و فعالیت‌های آنان نقش مؤثری در توسعه مقاصد گردشگری دارند و به همین منظور مسئولیت‌پذیری اجتماعی و مدیریت گردشگران در مقاصد گردشگری مورد توجه است.
بودنیو ^۳ ۲۰۰۹	مدیریت زنجیره تأمین زیست محیطی در صنعت گردشگری مطالعه موردی: تورگردان‌های بزرگ	او نتیجه می‌گیرد که فعالیت گردشگری در عین حالی که می‌تواند منافع اقتصادی داشته باشد؛ باعث ایجاد جریان‌های منفی در سطح منطقه می‌گردد. از این رو، گردشگران می‌توانند در تقویت گردشگری نقش بسزایی داشته باشند که این مقوله، سبب قبول فعالیت‌های مسئولانه گردشگری می‌گردد و به توسعه پایدار منطقه کمک می‌نماید.
اومش ^۴ و همکاران ۲۰۱۳	نقش تورگردان‌ها در توسعه گردشگری پایدار در بوتان	نتایج تحقیق در کشور بوتان روشن ساخت دولت به تنهایی نمی‌تواند گردشگری را برای بلندمدت تداوم بخشد و گردشگران بازوی اجرایی سیاست‌های دولت در توسعه گردشگری پایدار هستند، بنابراین آن‌ها باید الگویی را برای توسعه مناطق در نظر بگیرند که کمترین ضرر را به منابع محیطی و فرهنگی منطقه وارد نماید و خود نیز در توسعه گردشگری پایدار نقش مثبت و مسئول داشته باشند، نه نقشی علیه طبیعت.
شفیعی ثابت، هراتی فرد ۱۳۹۴	تأثیر مشارکت تورگردان‌ها در پایداری و توسعه سکونتگاه‌های محلی مطالعه موردی: منطقه تهران و البرز	این پژوهش نشان می‌دهد که میزان و نوع آموزش گردشگران و جامعه محلی در افزایش میزان آگاهی و شناخت آن‌ها از جاذبه‌های منطقه مورد مطالعه و هدایت و کنترل گردشگری پاک مؤثر بوده است. البته یافته‌های تحقیق حاضر نشان داد که عدم آشنایی گردشگران با مسئولیت‌های گردشگری و نقش آن در مقصد گردشگری، باعث ناپایداری حرفه گردشگری در این منطقه شده است.
بدری و همکاران ۱۳۸۶	نگرش جامعه میزبان به اثرات محیطی و اقتصادی گردشگری در نواحی روستایی	جریان‌های گردشگری در نقاط روستایی این ناحیه، با قابلیت بالای طبیعت‌گردی، علاوه بر پیامدهای اقتصادی مثبت به دلیل فقدان برنامه‌ریزی و مدیریت و به تبع آن رشد خودجوش و غیرمسئولانه، با اثرات اقتصادی و محیطی منفی در سطح ناحیه همراه بوده است که نشان دهنده پایین بودن مسئولیت‌پذیری اجتماعی گردشگران در این مقصد است.

1. Fredericks
2. Sigala
3. Budneau
4. Umesh

ادامه جدول ۱

محقق/سال	عنوان پژوهش	نتایج پژوهش
اکبریان رونیزی، شیخ بیگلر ۱۳۹۴	سنجش کیفیت محیط روستاهای گردشگری مطالعه موردی: بخش آسارا- شهرستان کرج	در پژوهش حاضر نتایج آزمون T تک نمونه‌ای نشان داد که کیفیت محیطی روستاهای مطالعه شده بالاتر از حد متوسط است، با این حال ارزیابی گردشگران از وضعیت کیفیت محیطی روستاهای مطالعه شده در مقایسه با ارزیابی مردم، وضعیت مناسب‌تری را بیان می‌کند که نشان دهنده مسئولیت‌پذیری تقریباً بالای گردشگران نسبت به محیط زیست بخش آسارا است.
علیقلی زاده فیروزجایی و همکاران ۱۳۹۴	سنجش رفتارهای زیست- محیطی گردشگران در مقصدهای کویری و بیابانی مطالعه موردی: نواحی روستایی شهرستان خور و بیابانک	در این پژوهش بهترین شیوه برای مدیریت پایدار مقاصد گردشگری در مسیر توسعه پایدار گردشگری، ترویج و پرورش رفتار مسئولانه زیست‌محیطی گردشگران عنوان شده است. در این خصوص یافته‌ها نشان می‌دهند که میزان رعایت رفتار زیست‌محیطی گردشگران در نواحی روستایی این منطقه در سطح مطلوبی قرار دارد. برای درک سهم هر یک از متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته یعنی رفتار، از تحلیل مسیر استفاده شد. نتایج تحلیل مسیر بیان می‌کند که دلستگی مکانی (وفاداری به مقصد)، بیشترین تأثیر را بر متغیر وابسته یعنی رفتار مسئولانه زیست‌محیطی گردشگران دارد.

همان‌طور که از بررسی پیشینه پژوهش مشخص است، تاکنون مطالعه مستقیمی در ارتباط با موضوع تحقیق انجام نشده است. از طرف دیگر اهمیت و ضرورت توسعه گردشگری در مناطق روستایی، سبب توجه به اثرات توسعه گردشگری در مناطق روستایی شده و مسائلی مانند افزایش سطح دانش، آگاهی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی گردشگران نسبت به روستاهای با جاذبه گردشگری برای تداوم بیشتر آن، از ضرورت‌های اساسی است. بنابراین می‌توان گفت که مسئولیت‌پذیری اجتماعی گردشگران در مقصد مشخص گردشگری می‌تواند در مقاصد گردشگری تأثیر بگذارد.

مبانی نظری

روستا بخش بزرگی از نظام اجتماعی و جمعیتی کشور است که در آن تعداد کثیری از نیروهای انسانی مولد سکونت دارند. در روستاها عوامل و منابع ارزشمندی اعم از عوامل انسانی و منابع طبیعی و اقتصادی به عنوان ذخایر استراتژیک کشور وجود دارند که در پیشرفت جامعه نقش مهمی ایفا می‌کنند (شایان و همکاران، ۱۳۸۶: ۱۰۱). با این وجود راهبردی مناسب جهت مقابله با چالش-

هایی نظیر افزایش جمعیت، تخریب زیست محیطی، محدودیت منابع، نابرابری اجتماعی-اقتصادی، بیکاری، فقر و ناهنجاری‌های اجتماعی می‌باشد (صرافی، ۱۳۷۹: ۸). آنچه در مورد توسعه مناطق روستایی مطرح است، توسعه پایدار روستایی است؛ توسعه‌ای که بتواند نیازهای کنونی بشر را تأمین کند بدون آنکه توان‌های محیطی و زیستی نسل‌های آینده را در تأمین نیازهایشان به مخاطره اندازد (بری، ۱۳۸۰: ۲۸۲). توسعه پایدار روستایی عبارت است از وحدت میان ابعاد اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و زیست محیطی به منظور بالا بردن سطح معیشت و رفاه مردم روستایی. در توسعه پایدار روستایی توجه به عوامل زیست محیطی از اهمیت بسیاری برخوردار می‌باشد (حسین محمدی و حیاتی، ۱۳۹۱: ۷). یکی از مسائلی که در توسعه پایدار روستایی و حفظ محیط زیست اهمیت دارد بحث گردشگری است که به عنوان یکی از فعالیت‌های نوین بخصوص در مناطق روستایی مطرح است. گردشگری یکی از مهم‌ترین فعالیت‌های اقتصادی در دنیا است و مانند هر فعالیت دیگری دارای آثار مثبت و منفی بسیاری است که به منظور تداوم حیات خود ناچار است آثار منفی را حداقل و آثار مثبت را حداکثر کند تا حداکثر سود و منفعت به دست آید (زاهدی، ۱۳۸۵: ۳۹). گردشگری در طبیعت، نوعی گردشگری مسئولانه است که هدف اصلی آن حفاظت از محیط زیست است. بنا به تعریف مجمع بین‌المللی، اکوتوریسم سفری است مسئولانه به مناطق طبیعی که حافظ محیط زیست بوده و موجب بهبود کیفیت زندگی مردم محلی می‌شود (زاهدی، ۱۳۸۲). اساس توسعه گردشگری در نظر داشتن رابطه‌ای است که میان سه جزء گردشگران، مقصد و جامعه میزبان برقرار است. این رابطه می‌تواند سنجیده، پویا و سازنده و یا مخرب باشد. از یک طرف گردشگری می‌تواند با مشارکت در اشتغال‌زایی و ایجاد درآمد، اقتصاد جوامع محلی را احیا کند و نیز می‌تواند در تقویت فرهنگ محلی سهیم باشد و در حفظ محیط زیست یا بازسازی محیط زیست و محیط ساخته دست بشر تغییر ایجاد کند. از طرف دیگر گردشگری قادر است اقتصاد محلی را جلو بیاورد و کیفیت زندگی و محیط زیست جوامع محلی را پایین بیاورد (شارپلی، ۱۳۸۰: ۱۲۱).

در زمینه گردشگری، رفتار مسئولانه زیست محیطی گردشگران بستگی به میزان تأثیر رفتار گردشگران بر محیط و میزان رعایت هنجارها در مقصد گردشگری دارد (علیقلی زاده فیروزجایی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۷-۱۸). گردشگران نقاط گوناگونی را از مناطق بکر طبیعی تا سایت‌های تاریخی، فرهنگی، نمایشگاه‌ها و فستیوال‌ها به عنوان مقاصد گردشگری در نظر می‌گیرند. تمامی این مقاصد، محیط طبیعی خود را دارند و اغلب آنها جمعیتی در حوزه نفوذ عملکردی و توزیعی‌شان دارند. دو محیط مذکور یعنی محیط طبیعی و انسانی این مقاصد، از توسعه فعالیت‌های گردشگری تأثیر می‌پذیرند (صدرموسوی و همکاران، ۱۳۹۲: ۹۶). یکی از مقاصد گردشگری که جاذب تعداد زیادی گردشگر می‌باشد گردشگری در مناطق روستایی است. گردشگری روستایی عبارت است از فعالیت‌ها و گونه‌های مختلف گردشگری در محیط‌های روستایی و پیرامون آنها که در بر دارنده آثار مثبت و منفی برای محیط زیست روستا، انسان و طبیعت است. همچنین گردشگری روستایی می‌تواند به کلیه فعالیت‌ها و خدماتی که به وسیله کشاورزان، مردم و دولت‌ها برای تفریح، استراحت و جذب گردشگران و نیز فعالیت‌هایی که به وسیله گردشگران در نواحی روستایی صورت می‌گیرد گفته شود (رکن الدین افتخاری و مهدوی، ۱۳۸۵: ۵).

پایداری گردشگری دارای اهداف اقتصادی، اجتماعی و محیط زیستی می‌باشد (اراقی^۱، ۲۰۰۷: ۴۱). این اهداف ما را به رسیدن به گردشگری پایدار نزدیک می‌کند که گردشگری پایدار خود دارای ابعاد اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی است. همانطور که شکل ۱ نشان می‌دهد توسعه گردشگری پایدار بر آن است تا از طریق توسعه اقتصادی، پیشرفت اجتماعی و مسئولیت‌پذیری محیطی، جامعه انسانی را به سوی دنیای خوب، زیست‌پذیر و دوام‌یافتنی رهنمون سازد. بر این اساس می‌توان گفت اجتماع پایدار (جامعه روستایی) دارای چهار خصوصیت است که عبارتند از: امنیت اقتصادی، یکپارچگی زیست محیطی، کیفیت زندگی و توانمندی همراه با مسئولیت‌پذیری و پاسخ‌گویی (زچاری^۲، ۱۹۹۵: ۱۱). بدین ترتیب بهترین شیوه برای مدیریت پایدار مقاصد گردشگری

1. Eraqi
2. Zachary

در مسیر توسعه پایدار گردشگری، ترویج و پرورش رفتار مسئولانه زیست‌محیطی گردشگران است. رفتار مسئولانه زیست‌محیطی، رفتاری است در جهت کاهش آثار منفی زیست‌محیطی، کمک به حفظ محیط زیست و حفاظت از مقاصد گردشگری در نواحی روستایی (علیقلی زاده فیروزجایی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۸-۱۷). مسئولیت‌پذیری اجتماعی^۱ مجموعه وظایف و تعهداتی است که یک گروه یا سازمان بایستی در جهت حفظ و مراقبت و کمک به جامعه‌ای که در آن فعالیت می‌کند، انجام دهد. مسئولیت اجتماعی، موجب بالا رفتن تعهد شهروندان نسبت به اجرای اقداماتی مانند گردشگری می‌شود که علاوه بر منافع فردی، موجبات بهبود و رفاه جامعه را فراهم می‌سازد. دولت‌ها همواره درصدد هستند تا با اتخاذ راهکارهایی، زمینه شکل‌گیری و ارتقای آن را در کشور فراهم آورند (ایران نژاد پاریزی، ۱۳۷۱: ۲۴). از دیدگاه کارول^۲ مسئولیت اجتماعی نیازمند رعایت چهار مؤلفه اساسی رعایت قوانین و مقررات، رعایت اخلاق و رعایت مسئولیت‌های بشردوستانه در کنار تأمین نیازهای انسانی می‌باشد (کارول، ۱۹۹۱: ۸-۴). بر اساس اصل مسئولیت‌پذیری اجتماعی، رفتارها و فعالیت‌های تفریحی نامناسب گردشگران ممکن است بر محیط مقصد گردشگری تأثیر مستقیم و غیرمستقیم منفی بگذارند. بر این اساس، امروزه رفتار مسئولانه زیست‌محیطی گردشگران در مسیر دستیابی به توسعه پایدار گردشگری ضرورت بالایی یافته است (علیقلی زاده فیروزجایی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۷). رفتار مسئولانه گردشگران در مقاصد گردشگری، پیش‌شرط ضروری و عامل مهمی برای توسعه گردشگری نواحی روستایی است. عده‌ای از افراد معتقدند که آنچه که در بحث گردشگری پایدار روستایی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی اهمیت دارد بحث اخلاقیات گردشگری است که در مدل اکوتوریسم توسعه پایدار سدلر^۳ (۱۹۹۰) به وضوح مشاهده می‌گردد. برخی از نویسندگان نیز به اخلاق زیست‌محیطی اشاره کرده‌اند. از جمله هیلتز^۴ و فیتزگین^۵ گفته‌اند که

-
1. Social Responsibility
 2. Carroll
 3. Sadler
 4. Hiltz
 5. Fitzgiben

تصمیمات مرتبط با مسائل زیست‌محیطی صرفاً در قالب سیستم اقتصادی و با هدف رشد و توسعه اقتصادی اتخاذ می‌شوند، در صورتی که باید یک چهارچوب اخلاقی در نظر گرفته شود و سیستم اقتصادی در درون آن فعالیت کند. همچنین مک‌آوی^۱ معتقد است که ما باید در بهره‌گیری از منابع طبیعی، یک رویکرد اخلاقی و ارزشی اتخاذ کنیم. بر این اساس در توسعه گردشگری واژه‌ای که امروزه اهمیت زیادی دارد واژه گردشگری مسئولانه^۲ است. گردشگری مسئولانه واژه‌ای است نو که با مفاهیم پایه‌ای و ارزشی مانند اکوتوریسم و گردشگری پایدار^۳ و مسئولیت‌پذیری اجتماعی ارتباط تنگاتنگی دارد. علاوه بر آن در توصیف هتزر^۴ از گردشگری، مسئولیت‌پذیری اجتماعی مسأله‌ای مهم تلقی شده است. معیارهای وی برای توصیف گردشگری عبارتند از (زاهدی، ۱۳۸۲):

- حداقل تأثیر منفی بر محیط زیست
- حداکثر رضایت تفریحی برای مشارکت جهان‌گردان
- حداقل تأثیر منفی بر فرهنگ و حداکثر مسئولیت‌پذیری نسبت به فرهنگ جامعه‌ی میزبان.

همان گونه که بیان شد توجه به مسئولیت‌پذیری اجتماعی در بحث گردشگری و اجزاء اصلی آن که شامل مقصد گردشگری، گردشگر و همچنین جامعه میزبان می‌باشد، بسیار اهمیت دارد. گردشگری پایدار بدون داشتن حس مسئولیت‌پذیری اجتماعی گردشگر نسبت به مقصد گردشگری امکان‌پذیر نخواهد بود و از این جهت اهمیت آن جلوه‌گر می‌شود. گردشگران روستایی به طور ویژه لازم است در جنبه‌های گوناگون اجتماعی، اقتصادی، انسانی، زیست‌محیطی و کالبدی دارای احساس مسئولیت باشند.

1. Make Aui
2. Responsible Tourism
3. Sustainable Tourism
4. Hertzner

روش‌شناسی و محدوده مورد مطالعه

پژوهش حاضر، با هدف کلی تحلیل سطح مسئولیت‌پذیری اجتماعی گردشگران در روستاهای مقصد گردشگری در سال ۱۳۹۵ انجام شده و از نوع کاربردی و به روش تحلیلی-تبیینی است. لذا به طور خاص، روش‌شناسی مطالعه از جنبه هدف، کاربردی است. از جنبه جمع‌آوری اطلاعات، مطالعه از نوع اکتشافی و به لحاظ توصیف ویژگی‌های جامعه مورد مطالعه و ارتباط آنان از نوع توصیفی-تحلیلی است. در این پژوهش، به منظور گردآوری اطلاعات از روش‌های اسنادی و کتابخانه‌ای و روش میدانی تکمیل پرسش‌نامه بر اساس شاخص‌های استخراج شده در چارچوب نظری، استفاده شد. لذا با توجه به متغیرهای تحقیق و نیز روش‌های تجزیه و تحلیل، پرسش‌نامه مربوطه به صورت پرسش‌های محقق‌ساخته در قالب طیف لیکرت (خیلی کم، کم، متوسط، زیاد و خیلی زیاد) تهیه شد و در اختیار نمونه‌ها قرار گرفت. در این مطالعه بر اساس ادبیات نظری، مسئولیت‌پذیری اجتماعی گردشگران به پنج مؤلفه شامل مسئولیت اخلاقی و انسان دوستانه، اجتماعی-فرهنگی، زیست‌محیطی، اقتصادی و کالبدی-زیرساختی تقسیم شده است که شامل ۹۵ گویه (۱۰۳ سؤال پرسش‌نامه) در قالب ۲۵ شاخص مستخرج از چارچوب نظری برای تحلیل و بررسی مسئولیت‌پذیری اجتماعی گردشگران در روستاهای مقصد گردشگری بود. روایی پرسش‌نامه از دو طریق احراز گردید: ابتدا از طریق استخراج شاخص‌ها و مؤلفه‌ها از ادبیات نظری و همچنین تأیید ۱۸ نفر از اساتید دانشگاهی در رشته‌های جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، علوم اجتماعی و محیط زیست و کارشناسان جهاد کشاورزی و محیط زیست شهرستان خواف انجام گرفت. برای بررسی پایایی، از شیوه آلفای کرونباخ استفاده شده است. پایایی کلی پرسش‌نامه برابر ۰٫۸۶۹ است. همچنین پایایی هر یک از ابعاد پنج‌گانه به صورت زیر به دست آمد (جدول ۲):

جدول ۲. پایایی ابعاد پنج‌گانه مسئولیت اجتماعی گردشگران.

متغیر اصلی	ابعاد	تعداد گویه	ضریب پایایی
مسئولیت‌پذیری اجتماعی گردشگران	اخلاقی-انسانی	۱۲	۰٫۸۴۳
	اجتماعی	۵	۰٫۸۷۶

ادامه جدول ۲

متغیر اصلی	ابعاد	تعداد گویه	ضریب پایایی
مسئولیت‌پذیری اجتماعی گردشگران	زیست‌محیطی	۱۲	۰,۸۷۰
	اقتصادی	۵۱	۰,۸۹۸
	زیرساختی - کالبدی	۱۰	۰,۸۵۸
اعتبار کلی		۱۰۳	۰,۸۶۹

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۵

برای عملیاتی‌سازی مطالعه، روستاهای دارای جاذبه گردشگری شهرستان خواف انتخاب گردید. به طور کلی منطقه مورد مطالعه دارای ۱۴ روستای جاذب گردشگر است که میانگین سالانه تعداد گردشگر به گفته خبرگان محلی و دهیاران در کل روستاها برابر با ۱۰۸۰۰۰ گردشگر می‌باشد. در مجموع این روستاها دارای ۱۰۸۰۰۰ گردشگر در سال هستند که از طریق فرمول کوکران با خطای ۷ درصد، حجم نمونه ۱۹۵,۹۳ گردشگر به دست آمد. اما به دلیل آنکه در مورد روستاهایی که بر اساس فرمول کوکران تعداد نمونه کمتر از ۱۰ نفر تعیین شد و نمی‌تواند بیانگر وضعیت باشد، بنابراین برای به دست آوردن نمونه کافی برای این روستاها حداقل لازم یعنی ۱۰ نمونه در نظر گرفته شد و در نتیجه تعداد کل نمونه به ۲۲۸ گردشگر افزایش یافت و به روش نمونه‌گیری طبقه‌ای متناسب با هر طبقه، گردشگران سه بخش شهرستان خواف (مرکزی، سنگان و سلامی) مورد پرسش قرار گرفتند (جدول ۳).

جدول ۳. توزیع نمونه‌ها در روستاهای سه بخش مرکزی، سنگان و سلامی

بخش	دهستان	روستا	جاذبه‌ها	تعداد خانوار	تعداد گردشگر (سال)	تعداد نمونه	اصلاح نمونه
مرکزی	بستان	نیازآباد	حوض انبار، قلعه شاپور، آرامگاه مجد ماضی	۲۲۳	۱۲۰۰۰	۲۱,۷۷	۲۲
		مهرآباد	تنگل، آسبادها	۵۲۴	۱۰۰۰۰	۱۸,۱۴	۱۸
	سنگان	خرگرد	مدرسه گیائیه، قلعه گبرها، تنگل، آسباد، مزار ابوبکر براق	۳۶۱	۲۰۰۰۰	۳۶,۲۹	۳۶
		ارزنه	تنگل، بند، بقایای قلعه تاریخی	۶۶	۴۰۰۰	۷,۲۵	۱۰
		وراب	بند خاکی، درختان کهن سال	۸۷	۳۵۰۰	۶,۳۵	۱۰

ادامه جدول ۳

بخش	دهستان	روستا	جاذبه‌ها	تعداد خانوار	تعداد گردشگر (سال)	تعداد نمونه	اصلاح نمونه
سلامی		بیدپارسی	تنگل درخت انار، تنگل اعظمی‌ها	۶۶	۷۵۰۰	۱۳,۶۱	۱۴
		براکوه	تنگل گولوش	۵۷	۲۳۰۰۰	۴۱,۷۴	۴۲
	بلا	سده	سد، تنگل کفتردره	۱۰۱۴	۱۵۰۰	۲,۷۲	۱۰
		فدک	رباط زیارت (خانقاه، آرامگاه، سقابه)	۷۱	۱۰۰۰	۱,۸۱	۱۰
	سلامی	قلعه نو	سد	۱۹۴	۳۰۰۰	۵,۴۴	۱۰
		رزداب	آبشار رزداب، تنگل	۳۹۲	۴۰۰۰	۷,۲۵	۱۰
سراب		پیر حصبه	۱۶۴	۵۰۰۰	۹,۰۷	۱۰	
سنگان	بلا	برآباد	مزار شاه سیدان، مزار شیخ صوفی، آسبادهای قدیمی، برج، ایوان مسجد جامع، غار الدنگ، غارگردنه علی، حوض میدان، حوض جوجو، کوهستان مرادکشته، مرق و چشمه گل	۱۰۰۵	۴۵۰۰	۸,۱۶	۱۰
زوزن	زوزن	زوزن	مسجد ملک زوزن	۶۲۶	۹۰۰۰	۱۶,۳۳	۱۶
جمع	-	-	-	۴۸۵۰	۱۰۸۰۰۰	۱۹۵,۹۳	۲۲۸

به منظور تجزیه و تحلیل داده‌های گردآوری شده با توجه به اهداف و سؤالات پژوهش، از آمار توصیفی (جدول توزیع فراوانی، درصد فراوانی، درصد فراوانی تجمعی و میانگین) و آمار استنباطی (ضرایب همبستگی و آزمون‌های فریدمن، واریانس یک طرفه و T) استفاده گردید.

یافته‌های تحقیق

توصیف یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که نمونه آماری مورد مطالعه بر حسب گروه سنی، در محدوده سنی ۱۸ الی ۶۵ سال قرار دارند. بیش‌ترین تعداد نمونه در گروه سنی ۲۱ الی ۳۰ سال هستند. بررسی ویژگی‌های سنی اعضاء نمونه مشخص کرد که گروه سنی ۲۱ الی ۳۰ سال با ۳۵,۱

درصد در بالاترین رده و گروه سنی کمتر از ۲۰ سال با ۰,۹ درصد در پایین‌ترین رده قرار دارند. بررسی وضعیت جنسیت نیز نشان داد ۷۱,۵ درصد (۱۶۳ نفر) مرد و ۲۸,۵ درصد (۶۵ نفر) در تحقیق حاضر زن هستند. بررسی سطح تحصیلات نیز مشخص کرد که ۳۹,۹ درصد (۹۱ نفر) نمونه دارای مدرک دیپلم هستند و ۲,۲ درصد (۵ نفر) نمونه بیسواد و کم‌ترین تعداد نمونه را دارا می‌باشند. وضعیت محل زندگی افراد نمونه مشخص کرد که ۴۶,۹ درصد (۱۰۷ نفر) در شهر و ۵۳,۱ درصد (۱۲۱ نفر) در روستا زندگی می‌کنند.

در ادامه، بررسی داده‌های به دست آمده در سطح متغیرهای تحقیق نشان می‌دهد که تنها سه متغیر دارای میانگین کمتر از متوسط (عدد ۳) هستند که عبارتند از اهمیت دادن به فرهنگ بومی (با میانگین ۱,۹۴)، ایجاد آلودگی صوتی (با میانگین ۲,۸۲) و حمایت از توان‌های بالقوه (با میانگین ۲,۸۹). لذا می‌توان گفت که گردشگران توجه کمتری به ارزش فرهنگ بومی و حفظ آرامش روستاییان دارند. از طرف دیگر متغیرهایی مانند دفاع از ارزش‌های اجتماعی (با میانگین ۳,۷۸) و حفاظت از حیات وحش (با میانگین ۳,۷۷) در بالاترین سطح قرار دارند.

یافته‌های استنباطی

در بخش یافته‌های استنباطی، با استفاده از نتایج حاصل از تکمیل پرسش‌نامه به تحلیل و بررسی سطح مسئولیت‌پذیری اجتماعی گردشگران در پنج بعد اخلاقی و انسان‌دوستانه، اجتماعی- فرهنگی، زیست‌محیطی، اقتصادی و کالبدی- زیرساختی، از طریق مجموعه شاخص‌ها و پرسش‌ها پرداخته شد.

برای تحلیل و شناسایی وضعیت موجود مسئولیت‌پذیری اجتماعی (با دامنه تغییرات میانگین عددی ۱ تا ۵)، در بین گردشگران، آزمون T تک نمونه‌ای انجام شد. تحلیل میانگین عددی حاصل از متغیرهای پژوهش نشان می‌دهد که همه متغیرها به جز اهمیت دادن به فرهنگ محلی و بومی، عدم ایجاد آلودگی صوتی و حمایت از توان‌های بالقوه روستا بالاتر از سطح میانگین نظری (حد متوسط) هستند. یافته‌های جدول (۴) نشان می‌دهند که معناداری بیشتر متغیرهای مسئولیت‌پذیری

اجتماعی گردشگران در روستاهای مورد مطالعه بالاتر از سطح میانگین نظری (حد متوسط) است، به طوری که از دیدگاه پاسخ‌گویان، سطح معناداری پایین‌تر از آلفای ۰,۰۵ ارزیابی شده است و لذا گردشگران روستایی مورد مطالعه در منطقه از سطح مسئولیت‌پذیری اجتماعی مناسبی نسبت به جنبه‌های مختلف گردشگری برخوردار هستند. بنابر نتایج آزمون T تک نمونه‌ای می‌توان گفت که مسئولیت‌پذیری اجتماعی در بین گردشگران در روستاهای مورد مطالعه بالاتر از حد متوسط و نزدیک به زیاد است و به لحاظ مسئولیت‌پذیری اجتماعی، تفاوت معناداری بین گردشگران در روستاهای مورد مطالعه وجود دارد.

جدول ۴. میانگین و سطح معناداری متغیرهای مسئولیت اجتماعی گردشگران (آزمون T)

ابعاد	متغیرها	میانگین	Tنمره	درجه آزادی	سطح معناداری	تفاوت از حد متوسط		ضریب اطمینان ۹۵٪
						کران بالا	کران پایین	
دورستانه اخلاقی و انسان	پرهیز از رفتار ناهنجار	۳,۱۳	۳,۰۵۱	۲۲۷	۰,۰۰۳	۰,۱۳۵۹۶	۰,۰۴۸۲	۰,۲۲۳۸
	درستکاری	۳,۳۹	۸,۵۵۴	۲۲۷	۰,۰۰۰	۰,۳۹۹۱۲	۰,۳۰۷۲	۰,۴۹۱۱
	رعایت اخلاق گردشگران	۳,۱۴	۲,۸۷۳	۲۲۷	۰,۰۰۴	۰,۱۴۰۳۵	۰,۰۴۴۱	۰,۲۳۶۶
فرهنگ اجتماعی و ملی	آگاهی‌بخشی و تشویق	۳,۱۱	۱,۹۹۷	۲۲۷	۰,۰۴۷	۰,۱۱۱۸۴	۰,۰۱۰۵	۰,۲۲۲۲
	اهمیت دادن به فرهنگ بومی	۱,۹۴	-۳۸,۱۶۷	۲۲۷	۰,۰۰۰	-۱,۰۵۲۶۳	-۱,۱۰۷۰	-۰,۹۹۸۳
	اعتماد و وفاداری به مقصد	۳,۶۷	۲۰,۷۳۶	۲۲۷	۰,۰۰۰	۶۷۹۸۲	۰,۶۱۵۲	۰,۷۴۴۴
	آگاهی‌های زیست‌محیطی	۳,۵۳	۱۳,۵۰۰	۲۲۷	۰,۰۰۰	۰,۵۳۹۴۷	۰,۴۶۰۷	۰,۶۱۸۲
	دفاع از ارزش‌های اجتماعی	۳,۷۸	۲۶,۲۰۱	۲۲۷	۰,۰۰۰	۰,۷۸۵۰۹	۰,۷۲۶۰	۰,۸۴۴۱
	دادن اطلاعات به جامعه میزبان	۳,۷۴	۲۵,۴۹۹	۲۲۷	۰,۰۰۰	۰,۷۴۱۲۳	۰,۶۸۳۹	۰,۷۹۸۵
	اهمیت دادن به پاکیزگی محیط	۳,۶۵	۲۰,۳۰۲	۲۲۷	۰,۰۰۰	۰,۶۵۳۵۱	۰,۵۹۰۱	۰,۷۱۶۹
	تلاش در مسیر حفظ محیط	۳,۴۲	۱۱,۲۲۶	۲۲۷	۰,۰۰۰	۰,۴۲۹۸۲	۰,۳۵۴۴	۰,۵۰۵۳
زیست‌محیطی	عدم آلودگی و حفاظت از منابع	۳,۴۶	۱۰,۹۶۶	۲۲۷	۰,۰۰۰	۰,۴۶۹۳۰	۰,۳۸۵۰	۰,۵۵۳۶
	تمایل به جبران خسارت محیطی	۳,۵۶	۱۶,۴۶۹	۲۲۷	۰,۰۰۰	۰,۵۶۱۴	۰,۴۹۴۲	۰,۶۲۸۶
	استفاده از انرژی‌های جایگزین	۳,۲۴	۵,۶۶۸	۲۲۷	۰,۰۰۰	۰,۲۴۱۲۳	۰,۱۵۷۴	۰,۳۲۵۱

ادامه جدول ۴

ابعاد	متغیرها	میانگین	T نمره	درجه آزادی	سطح معناداری	تفاوت از		ضریب اطمینان ۹۵٪
						حد متوسط	کران پایین	
زیست محیطی	حفاظت از خاک	۳,۷۰	۱۹,۱۲۰	۲۲۷	۰,۰۰۰	۰,۷۰۱۷۵	۰,۶۲۹۴	۰,۷۷۴۱
	حفاظت از حیات وحش محل	۳,۷۷	۲۳,۴۳۸	۲۲۷	۰,۰۰۰	۰,۷۷۱۹۳	۰,۷۰۷۰	۰,۸۳۶۸
	حفاظت از پوشش گیاهی	۳,۵۷	۱۶,۲۶۴	۲۲۷	۰,۰۰۰	۰,۵۷۸۹۵	۰,۵۰۸۸	۰,۶۴۹۱
	جلوگیری از ایجاد آلودگی صوتی	۲,۸۲	-۳,۲۹۲	۲۲۷	۰,۰۰۱	-۰,۱۷۵۴۴	-۰,۲۸۰۴	-۰,۰۷۰۴
اقتصادی	ایجاد فرصت‌های شغلی در محل	۳,۱۵	۳,۲۷۵	۲۲۷	۰,۰۰۱	۰,۱۵۷۸۹	۰,۰۶۲۹	۰,۲۵۲۹
	استقبال از محصولات محلی	۳,۱۷	۳,۶۳۹	۲۲۷	۰,۰۰۰	۰,۱۷۱۰۵	۰,۰۷۸۴	۰,۲۶۳۷
	عدم خسارت‌های اقتصادی	۳,۱۹	۳,۵۷۱	۲۲۷	۰,۰۰۰	۰,۱۹۷۳۷	۰,۰۸۸۵	۰,۳۰۶۳
	حمایت از توان‌های بالقوه	۲,۸۹	-۲,۰۰۸	۲۲۷	۰,۰۴۶	-۰,۱۰۰۸۸	-۰,۱۹۹۹	-۰,۰۰۱۹
	مشارکت‌های اقتصادی گردشگران	۳,۱۸	۵,۲۴۶	۲۲۷	۰,۰۰۰	۰,۱۸۸۶۰	۰,۱۱۷۸	۰,۲۵۹۴
زیرساختی- کالبدی	عدم تخریب آثار تاریخی	۳,۱۶	۳,۳۵۶	۲۲۷	۰,۰۰۱	۰,۱۶۲۲۸	۰,۰۶۷۰	۰,۲۵۷۶
	عدم تخریب‌های زیرساختی	۳,۲۸	۶,۴۰۷	۲۲۷	۰,۰۰۰	۰,۲۸۵۰۹	۰,۱۹۷۴	۰,۳۷۲۸
	مسئولیت‌پذیری اجتماعی	۳,۴۱	۱۲,۲۹۷	۲۲۷	۰,۰۰۰	۰,۴۱۶۶۷	۰,۳۴۹۹	۰,۴۸۳۴

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۵

به منظور پاسخ‌گویی به سؤال اول یعنی: بررسی رابطه بین برخی متغیرهای فردی و عمومی با متغیر وابسته یعنی مسئولیت‌پذیری اجتماعی گردشگران به تناسب و برحسب نوع متغیر از ضرایب همبستگی و همچنین برای روشن‌تر شدن ارتباط بین متغیرهای سن، جنس و محل زندگی گردشگران با مسئولیت‌پذیری اجتماعی گردشگران از آزمون T با دو نمونه مستقل استفاده گردید (جدول ۵). همان‌طور که در جدول ۵ مشاهده می‌شود، میانگین مسئولیت‌پذیری اجتماعی گردشگران به طور کلی برای افراد با سن کمتر از ۳۰ سال و افراد با سن بیشتر از ۳۰ سال به ترتیب ۳,۳۸ و ۳,۴۶ می‌باشد. این امر حکایت از آن دارد که میزان مسئولیت‌پذیری اجتماعی افراد مسن‌تر بیشتر از جوانان و افراد با سن کمتر از ۳۰ سال است و تفاوت مشاهده شده بر اساس سطح معناداری (۰,۰۰۹ که از آلفای ۰,۰۵ کمتر است) از لحاظ آماری معنادار می‌باشد. این بررسی نشان‌دهنده

تفاوت در برخورداری از سطح مسئولیت‌پذیری اجتماعی گردشگران مسن‌تر و جوان‌تر است. این تفاوت از بهره‌گیری افراد مسن‌تر به دلیل آگاهی بیشتر آنان نسبت به اهمیت حفظ محیط زیست می‌باشد. همان‌طور که مشاهده می‌شود، میانگین سطح مسئولیت‌پذیری اجتماعی گردشگران به طور کلی برای زنان و مردان به ترتیب ۳,۰۱ و ۲,۸۹ است. این تفاوت در میان زنان و مردان می‌تواند ناشی از روح لطیف و مهربانانه زنان نسبت به محیط زیست باشد و تفاوت مشاهده شده بر اساس سطح معناداری (۰,۰۴۱ که از آلفای ۰,۰۵ کمتر است) از لحاظ آماری معنادار است. متغیر سطح تحصیلات گردشگران مقصدهای روستایی مورد مطالعه با مسئولیت‌پذیری اجتماعی آنان رابطه مثبت معنی‌داری دارد؛ یعنی با بالا رفتن سطح تحصیلات، می‌توان انتظار داشت که سطح مسئولیت‌پذیری اجتماعی گردشگران بیشتر باشد. همچنین در مورد محل سکونت، میانگین رفتارهای مسئولانه گردشگران به طور کلی برای ساکنان روستا و ساکنان شهر به ترتیب ۳,۳۳ و ۳,۰۹ است. این امر حاکی از آن است که میانگین رفتارهای مسئولانه زیست‌محیطی گردشگران ساکن روستا بیشتر از ساکنان شهر است. همچنین، نتیجه آزمون T نشان می‌دهد که این تفاوت به لحاظ آماری معنادار است. بر این اساس، فرض مبنی بر وجود رابطه بین محل سکونت و رفتارهای مسئولانه زیست‌محیطی گردشگران تأیید می‌شود. به عبارت دیگر، رفتارهای زیست‌محیطی گردشگران ساکن روستا مسئولانه‌تر از ساکنان شهر است.

جدول ۵. تفاوت میانگین سطح مسئولیت اجتماعی اعضای نمونه بر حسب سن، جنس و محل زندگی

متغیر مستقل	گزینه‌ها	میانگین	انحراف معیار	مقدار آزمون T	سطح معناداری
سن	کمتر از ۳۰ سال	۳,۳۸	۰,۴۸۸۵	۱,۱۵۳	۰,۰۰۹
	بالاتر از ۳۰ سال	۳,۴۶	۰,۵۴۵۶		
جنسیت	زن	۳,۰۱	۰,۳۳۵۰	۲,۲۷۲	۰,۰۴۱
	مرد	۲,۸۹	۰,۳۹۹۷		
محل زندگی	شهر	۳,۳۳	۰,۵۲	۴,۳۲۱	۰,۰۰۰
	روستا	۳,۰۹	۰,۴۱		

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۵

با توجه به نتایج به دست آمده از جدول ۶ می توان گفت که با اطمینان ۹۹٪ و سطح خطای کوچکتر از ۰,۰۵ بین سطح تحصیلات و میزان مسئولیت پذیری اجتماعی گردشگران رابطه وجود دارد و از طرفی مقدار این رابطه (برابر با ۰,۱۲۸) به صورت مستقیم ناقص است؛ بدین معنی که با بالا رفتن سطح تحصیلات، میزان مسئولیت پذیری اجتماعی هم افزایش می یابد. برای مشخص شدن رابطه بین جنس و مسئولیت پذیری اجتماعی از آزمون T با دو جامعه مستقل (زن و مرد) استفاده شد. همان طور که در جدول ۶ مشاهده می شود، میانگین مسئولیت پذیری اجتماعی به طور کلی برای مردان و زنان به ترتیب ۲۷۷,۶ و ۲۸۷,۹۳ می باشد. این امر حکایت از آن دارد که میزان مسئولیت-پذیری اجتماعی زنان نسبت به محیط زیست بیشتر از مردان است و تفاوت مشاهده شده بر اساس سطح معناداری (۰,۳۶، که از آلفای ۰,۰۵ کمتر است) از لحاظ آماری معنادار می باشد. لذا این بررسی نشان دهنده تفاوت در برخورداری از مسئولیت پذیری اجتماعی مردان و زنان است.

از طرفی میان سن و میزان مسئولیت پذیری اجتماعی گردشگران رابطه مستقیم وجود دارد؛ بدین معنی که با بالا رفتن سن، میزان مسئولیت پذیری اجتماعی گردشگران بیشتر می شود. همچنین با توجه به نتایج آزمون T با دو نمونه مستقل (گردشگران ساکن شهر و روستا) میان محل زندگی و میزان مسئولیت پذیری اجتماعی گردشگران نیز رابطه معناداری وجود دارد؛ بدین معنی که میزان مسئولیت پذیری اجتماعی گردشگران ساکن در روستا بیشتر از گردشگران ساکن در شهر است.

جدول ۶. همبستگی میان ویژگی های عمومی و حرفه ای اعضای نمونه و سطح مسئولیت اجتماعی گردشگران

متغیر مستقل	نوع متغیر	متغیر وابسته	نوع متغیر	آزمون	ضریب همبستگی	سطح معناداری
سطح تحصیلات	رتبه ای	مسئولیت پذیری اجتماعی گردشگران	رتبه ای	اسپیرمن	* ۰,۱۲۸	۰,۰۵
سن	فاصله ای	مسئولیت پذیری اجتماعی گردشگران	نسبی	اسپیرمن و پیرسون	* ۰,۱۳۷	۰,۰۶۸

جدول ۷. سطح معناداری کمتر یا مساوی ۰,۰۵

متغیر مستقل	گزینه‌ها	میانگین	انحراف معیار	مقدار آزمون T	سطح معناداری
جنسیت	مرد	۲۷۷,۶	۲۸,۹۸	۲,۱۷	۰,۰۳۶
	زن	۲۸۷,۹۳	۳۳,۱۳		
محل زندگی	روستا	۳,۲۷	۰,۶۲۰	۲,۲۱۶	۰,۰۰۰
	شهر	۳,۰۴	۰,۴۱۰		

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۵

در ادامه برای تبیین اهمیت و جایگاه هر یک از ابعاد پنج‌گانه در مسئولیت‌پذیری اجتماعی از نتایج آزمون فریدمن استفاده شد (جدول ۷). با توجه به نتایج جدول ۶، از آن جا که سطح معناداری (۰,۰۰۰) کمتر از ۰,۰۱ است و معنادار بودن این آزمون اثبات می‌شود، می‌توان از آن برای بررسی سهم هر یک از ابعاد پنج‌گانه در مسئولیت‌پذیری اجتماعی اعضاء نمونه استفاده کرد.

جدول ۸. آماره فریدمن

آماره آزمون	۹۶,۹۷۱
درجه آزادی	۴
سطح معناداری	۰,۰۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۵

نتایج جدول ۸ نشان می‌دهد که در بین گردشگران روستایی مورد مطالعه، سهم شاخص‌های مربوط به بعد زیست‌محیطی در ایجاد مسئولیت‌پذیری اجتماعی نسبت به مؤلفه‌های سایر ابعاد، مهمتر و بیشتر است. اگر سهم هر یک از ابعاد در ایجاد مسئولیت‌پذیری اجتماعی به ترتیب اولویت رتبه‌بندی گردد، نتیجه از بیش‌ترین به کم‌ترین سهم بدین ترتیب خواهد بود: زیست‌محیطی، اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و اخلاقی. میانگین رتبه‌ای هر یک از مؤلفه‌های ابعاد پنج‌گانه نشانگر ضریب اهمیت و تأثیر آنها در ایجاد مسئولیت‌پذیری اجتماعی در قلمرو پژوهش است که در این میان سهم مؤلفه‌های بعد اخلاقی از سایر مؤلفه‌ها کمتر است که نشان می‌دهد مؤلفه‌های آن در بین نمونه‌های مورد مطالعه پررنگ نیست.

جدول ۹. میانگین رتبه مؤلفه‌های ابعاد مسئولیت اجتماعی محاسبه شده با آزمون فریدمن

ابعاد	اخلاقی - انسانی	اجتماعی - فرهنگی	زیست محیطی	اقتصادی	زیرساختی - کالبدی
میانگین رتبه	۲,۵۵	۳,۰۳	۳,۸۷	۲,۸۶	۲,۷۰
جایگاه و رتبه	۵	۲	۱	۳	۴

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۵

در این پژوهش به منظور بررسی تفاوت میان ویژگی‌ها و مؤلفه‌های ابعاد پنج‌گانه سطح مسئولیت‌پذیری اجتماعی گردشگران در روستاهای مورد مطالعه و مقایسه بین روستاهای مورد مطالعه در میانگین سطح مسئولیت‌پذیری اجتماعی گردشگران و شاخص‌های آن، از آزمون تحلیل واریانس یک‌طرفه ANOVA استفاده شده است. در این آزمون، فرض صفر عبارت از عدم وجود تفاوت معناداری میان روستاهای مورد مطالعه در خصوص برخورداری از هر یک ویژگی‌ها و شاخص‌های ابعاد مسئولیت‌پذیری اجتماعی گردشگران و فرض خلاف بیانگر وجود تفاوت معناداری بین روستاهای مورد مطالعه بوده است. نتایج محاسبات ANOVA در جدول ۹ خلاصه شده است. در کل بین گردشگران در برخورداری از مسئولیت‌پذیری اجتماعی تفاوت معنادار وجود دارد.

جدول ۱۰. آزمون واریانس یک‌طرفه (آنوا) برای تعیین تفاوت معنادار در برخورداری از ویژگی‌های ابعاد مسئولیت اجتماعی گردشگران

سطح معناداری	F	میانگین مجذورات	درجه آزادی	مجموع مجذورات	
۰,۰۰۱	۱,۳۶۵	۰,۳۵۰	۱۳	۴,۵۴۹	درون‌گروهی
		۰,۲۵۶	۲۱۴	۵۴,۸۶۸	برون‌گروهی
			۲۲۷	۵۹,۴۱۷	جمع

در این پژوهش به منظور بررسی تفاوت میان مؤلفه‌های ابعاد مسئولیت‌پذیری اجتماعی گردشگران و مقایسه میان روستاهای مورد مطالعه از آزمون تحلیل واریانس یک‌طرفه بهره‌گیری شده است. در این آزمون فرض صفر عبارت از عدم وجود تفاوت بین کل گردشگران روستاهای

مورد مطالعه از لحاظ برخورداری از ویژگی‌ها و مؤلفه‌های مسئولیت‌پذیری اجتماعی و فرض خلاف عبارت از وجود تفاوت بین گردشگران روستاهای مورد مطالعه است. با توجه به میزان F و سطوح معناداری به دست آمده که در جدول ۱۰ در ارتباط با گردشگران ارائه شده است، به این دلیل که فقط سطوح معناداری مربوط به مؤلفه‌های ابعاد اخلاقی، زیست‌محیطی، اقتصادی و کالبدی، کمتر از سطح آلفای ۰,۰۵ است، در نتیجه فرض‌های صفر مربوط به این آزمون رد می‌شود. به تعبیر دیگر، بین کل گردشگران روستاهای مورد مطالعه در خصوص برخورداری از ابعاد یاد شده تفاوت معنادار وجود دارد، اما بین کل گردشگران روستاهای مورد مطالعه در خصوص برخورداری از مؤلفه‌های بعد اجتماعی، براساس میزان F و سطوح معناداری به دست آمده، تفاوت معناداری که ناشی از روستاهای مختلف باشد، مشاهده نگردیده است.

جدول ۱۱. نتایج آزمون واریانس یک‌طرفه برای مسئولیت‌های اجتماعی گردشگران در روستاها

سطح معناداری	F	میانگین مجذورات	درجه آزادی	مجموع مجذورات	مؤلفه‌ها
۰,۰۰۰	۱,۶۶۹	۰,۳۹۳	۱۳	۵,۱۰۷	درون‌گروهی
		۰,۴۲۴	۲۱۴	۹۰,۸۲۳	برون‌گروهی
			۲۲۷	۹۵,۹۳۰	جمع
۰,۰۶۹	۱,۶۲۳	۰,۱۷۷	۱۳	۲,۳۰۱	درون‌گروهی
		۰,۲۶۵	۲۱۴	۵۶,۶۵۹	برون‌گروهی
			۲۲۷	۵۸,۹۶۱	جمع
۰,۰۴۹	۱,۱۶۸	۰,۲۸۹	۱۳	۳,۷۶۳	درون‌گروهی
		۰,۲۴۸	۲۱۴	۵۳,۰۲۲	برون‌گروهی
			۲۲۷	۵۶,۷۸۵	جمع
۰,۰۰۲	۲,۶۲۱	۰,۸۵۶	۱۳	۱۱,۱۲۵	درون‌گروهی
		۰,۳۲۶	۲۱۴	۶۹,۸۷۱	برون‌گروهی
			۲۲۷	۸۰,۹۹۶	جمع
۰,۰۰۱	۱,۱۷۹	۰,۴۰۹	۱۳	۵,۳۲۲	درون‌گروهی
					کالبدی - زیرساختی

ادامه جدول ۱۱

مؤلفه ها	مجموع مجدورات	درجه آزادی	میانگین مجدورات	F	سطح معناداری
کالبدی - زیرساختی	برون گروهی	۲۱۴	۰,۳۴۷		
	جمع	۲۲۷			
مسئولیت پذیری اجتماعی	درون گروهی	۱۳	۰,۳۵۰	۱,۳۶۵	۰,۰۰۰
	برون گروهی	۲۱۴	۰,۲۵۶		
	جمع	۲۲۷			

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۵

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

با توجه به اینکه رفتارها و فعالیت‌های مخرب تفریحی گردشگران ممکن است بر محیط مقصد گردشگری تأثیر مستقیم و غیرمستقیم منفی بگذارند، کاهش میزان اثرات منفی گردشگری بر محیط زیست از اولویت‌ها و نگرانی‌های اصلی در این حوزه به شمار می‌آید. لذا، امروزه رفتار مسئولانه زیست‌محیطی گردشگران در دست‌یابی به توسعه پایدار گردشگری، ضرورت زیادی یافته است. در زمینه گردشگری، رفتار مسئولانه زیست‌محیطی گردشگران بستگی به میزان تأثیر رفتار گردشگران بر محیط و میزان رعایت هنجارها در مقصد گردشگری دارد. یکی از این مقاصد گردشگری نواحی روستایی است که دارای اهمیت فراوانی بوده و باید در جهت حفظ آن رفتار مسئولانه‌ای در پیش گرفت. برای کاهش آثار منفی زیست‌محیطی در نواحی گردشگری، سازمان جهانی گردشگری اقدام به تعیین کدهای اخلاقی جهانی گردشگری نمود که تحت عنوان «کدهای جهانی اخلاق» برای گردشگری مطرح شد. این کدهای جهانی در پی آن است تا اصول نهادینه‌ای را که هم در جوامع میزبان و هم در بین میهمانان می‌تواند منجر به ایجاد رفتارهای بهینه شود، معرفی و آن‌ها را بسط و گسترش دهد.

در حفاظت از محیط زیست روستاها، مسئولیت‌پذیری اجتماعی یکی از مهم‌ترین مهارت‌های لازم برای انسان‌ها تلقی می‌شود. داشتن آینده‌ای روشن بدون پرورش افرادی مسئولیت‌پذیر امکان‌پذیر نیست. بر این اساس، بررسی میدانی در بین گردشگران روستایی منطقه شهرستان خواف نشان می‌-

دهد که، مسئولیت‌پذیری اجتماعی گردشگران روستایی بالاتر از سطح مطلوب میانگین عددی ۳ است. برای بررسی ارتباط بین متغیرهای فردی با متغیر وابسته یعنی مسئولیت‌پذیری اجتماعی گردشگران به تناسب و بر حسب نوع متغیر، از ضرایب همبستگی استفاده گردید که طبق این آزمون در پژوهش حاضر بین متغیرهای جنسیت، سطح تحصیلات، محل زندگی و سن با متغیر وابسته مسئولیت‌پذیری اجتماعی رابطه معناداری وجود دارد و همچنین با توجه به نتایج به دست آمده از آزمون T با دو نمونه مستقل مشخص شد که میانگین مسئولیت‌پذیری اجتماعی گردشگران با دو جنس مرد و زن و گردشگران با محل زندگی روستا و شهر با هم تفاوت دارد و به نفع زنان گردشگر و روستاییان گردشگر است. در پژوهش سفیری و چشمه (۱۳۹۰) بین جنسیت و مسئولیت‌پذیری اجتماعی رابطه معنی داری وجود دارد و این مسئولیت‌پذیری به نفع زنان می‌باشد. طبق پژوهش ضیاءپور و همکاران (۱۳۹۱) تفاوت و رابطه معناداری بین رفتارهای مسئولانه و جنسیت وجود ندارد؛ اما بین متغیرهای سن و سطح تحصیلات با متغیر مسئولیت‌پذیری رابطه معناداری وجود دارد و با پژوهش حاضر همخوانی دارد. پژوهش شفیع‌ی ثابت و هراتی فرد (۱۳۹۴)، نیز نشان می‌دهد که عدم آشنایی گردشگران با مسئولیت‌های گردشگری و نقش آن در مقصد گردشگری، باعث ناپایداری حرفه گردشگری در این منطقه شده و با پژوهش حاضر همخوانی ندارد. همچنین پژوهش اکبریان رونیزی و شیخ بیگلو (۱۳۹۴) نشان‌دهنده مسئولیت‌پذیری تقریباً بالای گردشگران نسبت به محیط زیست بخش آسارا می‌باشد و با پژوهش حاضر همخوانی دارد. همچنین در پژوهش صالحی و امام‌قلی (۱۳۹۱) وجود تفاوت و رابطه بین متغیرهای جنسیت، سن و سطح تحصیلات با متغیر مسئولیت‌پذیری اجتماعی تأیید می‌شود و با نتایج پژوهش حاضر همخوانی دارد. نتایج به دست آمده از آزمون فریدمن نشان داد که مؤلفه‌های ابعاد زیست‌محیطی، اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و اخلاقی به ترتیبی که آمد، در ایجاد مسئولیت‌پذیری اجتماعی گردشگران در روستاهای مورد مطالعه تأثیر بیشتری دارند. نتایج به دست آمده پژوهش حاضر با نتایج پژوهش شافعی و عزیززی (۱۳۹۲) همخوانی ندارد که نشان می‌دهد مؤلفه‌های ابعاد اجتماعی،

اقتصادی، اخلاقی و زیست‌محیطی به ترتیب در ایجاد مسئولیت‌پذیری اجتماعی مؤثرند. در این راستا برای افزایش سطح مسئولیت‌پذیری اجتماعی گردشگران روستایی، موارد زیر پیشنهاد می‌شود:

- تبیین ارتباط مفهومی گردشگری با مسئولیت‌پذیری اجتماعی برای گردشگران
- ترویج آگاهی از تأثیر گردشگری بر جوامع محلی و محیط زیست روستاها در بین گردشگران
- آموزش گردشگری مسئولانه به گردشگران روستایی
- تهیه بروشورهایی مربوط به اصول اخلاقی گردشگران و ارائه آن‌ها توسط دهیار به گردشگران روستایی و یا نصب در محل جاذبه‌ها
- ترویج و توسعه مسئولیت‌پذیری اجتماعی گردشگران از ابعاد زیست‌محیطی به سایر ابعاد توسعه پایدار

منابع

- اکبریان رونیزی، سعیدرضا و شیخ بیگلو، رعنا. (۱۳۹۴). سنجش کیفیت محیط روستاهای گردشگری. مطالعه موردی: بخش آسارا شهرستان کرج. پژوهش‌های روستایی. شماره ۶. دوره ۲: ص ۴۳۳-۴۵۷.
- ایران نژاد پاریزی، مهدی. (۱۳۷۱). مسئولیت اخلاقی و اجتماعی مدیران. مجله دانش مدیریت. شماره ۱۸، دوره ۳، ص ۲۳-۳۴.
- بدری، سیدعلی. علیقلی زاده فیروزجایی، ناصر و فرجی سبکبار، حسنعلی. (۱۳۸۶). نگرش جامعه‌میزبان به اثرات محیطی و اقتصادی گردشگری در نواحی روستایی. مطالعه موردی: بخش مرکزی شهرستان نوشهر. فصلنامه روستا و توسعه. شماره ۱۰. دوره ۱: ص ۱-۲۲.
- بری، جان. (۱۳۸۰). محیط زیست و نظریه اجتماعی. ترجمه حسن پویان و نیره توکلی. تهران: انتشارات سازمان حفاظت محیط زیست.
- پورطاهری، مهدی. (۱۳۸۹). کاربرد روش‌های تصمیم‌گیری چند شاخصه در جغرافیا، تهران: انتشارات سمت.

حسین محمدی، مریم و حیاتی، داریوش. (۱۳۹۱). توسعه توریسم روستایی رویکردی نوین در جهت توسعه پایدار روستایی. همایش ملی توسعه روستایی، دانشگاه تهران، آذرماه.

رکن الدین افتخاری، عبدالرضا و مهدوی، داوود. (۱۳۸۵). راهکارهای توسعه گردشگری روستایی با استفاده مدل SWOT. نمونه موردی: دهستان لواسان کوچک. مجله برنامه ریزی و آمایش فضا. شماره ۱۰. دوره ۲: ص ۱-۳۳.

زاهدی، شمس السادات. (۱۳۸۵). مبانی توریسم و اکوتوریسم پایدار. تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی.

زاهدی، شمس السادات. (۱۳۸۲). حسابداری زیست محیطی؛ پیش نیاز توسعه پایدار. شماره ۱۷. دوره ۱: ص ۴-۱۱.

سفیری، خدیجه و چشمه، اکرم. (۱۳۹۰). مسئولیت پذیری نوجوان و رابطه آن با شیوه های جامعه پذیری در خانواده. فصلنامه جامعه شناسی آموزش و پرورش. شماره ۱، دوره ۳ و ۴: ص ۱۳۰-۱۰۳.

شارپلی، جولیا. (۱۳۸۰). گردشگری روستایی. ترجمه رحمت الله منشی زاده و فاطمه نصیری. نشر منشی تهران.

شافعی، رضا و عزیزی، نعمت اله. (۱۳۹۲). مطالعه وضعیت مسئولیت پذیری اجتماعی سازمانی در دانشگاه ها و مراکز آموزش عالی غرب کشور (طراحی یک الگوی ارزیابی). فصلنامه رفتار سازمانی در آموزش و پرورش. شماره ۱. دوره ۲: ص ۲۲-۵.

شایان، حمید. حسین زاده، سید رضا و خسرویگی، رضا. (۱۳۸۹). ارزیابی پایداری توسعه روستایی مطالعه موردی: شهرستان کمیجان. جغرافیا و توسعه. شماره ۲۴، دوره ۹: ص ۱۲۰-۱۰۱.

شفیعی ثابت، ناصر و هراتی فرد، سعیده. (۱۳۹۴). تأثیر مشارکت تورگردان ها در پایداری و توسعه سکونتگاه های محلی مطالعه موردی: منطقه تهران و البرز. مجله برنامه ریزی و توسعه گردشگری. شماره ۱۳، دوره ۴: ص ۹۳-۱۱۹.

صالحی، صادق و امام قلی، لقمان. (۱۳۹۱). مطالعه تجربی رابطه آگاهی و رفتارهای زیست محیطی مطالعه مناطق شهری و روستایی شهرستان سنندج. فصلنامه مسائل اجتماعی ایران. شماره ۳. دوره ۱: ص ۱۴۷-۱۲۱.

صدرموسوی، میرستار. پورمحمدی، محمدرضا و حاتمی، افشار. (۱۳۹۲). بررسی ظرفیت پذیرش گردشگری با تأکید بر توسعه پایدار مطالعه موردی: سرعین، فصلنامه فضای گردشگری. شماره ۹، ص ۹۵-۱۱۴.

صرافی، مظفر. (۱۳۷۹). شهر پایدار چیست؟. فصلنامه مدیریت شهری. دوره ۱، شماره ۴. ص ۷-۱۴.

ضیاء پور، آرش. کیانی پور، ندا و نیکبخت، محمدرضا. (۱۳۹۱). تحلیل جامعه شناختی محیط زیست و رفتار افراد نسبت به آن در مناطق روستایی و شهری کرمانشاه. فصلنامه آموزش محیط زیست و توسعه پایدار. شماره ۱. دوره ۲: ص ۶۷-۵۵.

علیقلی زاده فیروزجایی، ناصر. رمضان زاد لسبویی، مهدی و اسمعیلی، مجید. (۱۳۹۴). سنجش رفتارهای زیست محیطی گردشگران در مقصدهای کویری و بیابانی مطالعه موردی: نواحی روستایی شهرستان خور و بیابانک. پژوهش های روستایی. شماره ۶. دوره ۲: ص ۲۷۴-۲۵۳.

کاظمی، مهدی. (۱۳۸۵). مدیریت گردشگری. تهران: انتشارات سمت.

Axelrod, L. J., Lehman, D. R.. (1993). Responding to Environmental Concerns: Whatfactors Guide Individual Action?. *Journal of Environmental Psychology*, 13(2), 149-159.

Budneau, A. (2005). Impacts and responsibility for sustainable tourism, tour operator perspective. *Journal of Cleaner Production*, 13(2), 89-97.

Budneau, A. (2009). Environment supply chain management in tourism: The case of large Tour operators. *Journal of Cleaner Production*, 17(16), 1385-1392.

Butler, R., Hall, C. M., & Jenkins, J. (1997). Tourism and Recreation in Rural Areas. *Journal of Environmental Psychology*, 1- 261.

Carroll, A. B. (1991). The Pyramid of Corporate Social Responsibility. *Business Horizons*, 34(4), 39-48.

Chiu, T. H. Y., Wan, I. L. & Chen, H. T. (2014). Environmentally Responsible Behavior in Ecotourism: Antecedents and implications. *Tourism Management*, 40, 321-329.

Eraqi Mohammed, I. (2007). Ecotourism Resources Management as a Way for Sustainable Tourism Development in Egypt, *Tourism Analysis*, Vol. 12, No. 3, PP. 39-49.

Fredericks, L., Garstea, R., & Monforte, S. (2008). Sustainable tourism destinations: A pathway for tour operators, Master thesis of Blekinge institute of technology. Karlsrona, 1-81.

Kollmuss, A., Agyeman, J. (2002). Mind the Gap: Why do people act environmentally and What are the Barriers to Pro-environmental Behavior. *Environmental Education Research*, 8(3), 239-260.

Meijers, M. H. C., Stapel, D. A. (2011). Me Tomorrow, the Others Later: How perspective fit increases sustainable behavior. *Journal of Environmental Psychology*, 20- 3114.

Sigala, M. (2008). A supply chain management approach for investigating the role of tour operator on sustainable tourism: The case of TUI. *Journal of Cleaner Production*, 16(15), 1589-1599.

Sivek, D. J., Hungerford, H. (1990). Predictors of Responsible Behavior inMembersof Three Wisconsin Conservation Organizations. *The Journal of Environmental Education*, 21(2), 35-40.

Sharpley. R. (2002). Rural tourism and the challenge of tourism diversification: the case of Cyprus. *Tourism Management*, 23(3), 233–244.

Umesh, N. J., Achintya, M., & Sharma, P. K. (2013). Role of tour operators in sustainable tourism development in Bhutan. *Indo-Bhutan International Conference on Gross National Happiness*, (2), 159-165.

Zachary, A. (1995). *Sustainable Community Indicators: Guideposts for Local Planning*, Community Environmental Council. Gildea Resource Center, USA, 11.